

'ששים או שבעים ילדים נהפכו מערבים יהודים ליהודים ארץ־ישראליים, כשהם דוברים בעלגות עברית משעשעת, שהיא תרכובת של המבטא התימני שאין לחקותו והעברית הפופולרית של תל אביב.¹ כך תיאר גרשון אגרון, לימים גרשון אגרון, ראש עיריית ירושלים, את השפעת גן הילדים המודרני שייסד סלים מסה בעדן שבת־מין בשנות השלושים של המאה העשרים, ושנוהל בידי גננת שהובאה מתל־אביב. בגלל החינוך שקיבלו בגן הזה והדיבור העברי שרכשו, השתנתה זהותם של הילדים, לדברי אגרון, ואחד מרכיביה התחלף: לא עוד 'ערבים יהודים' אלא 'יהודים ארץ־ישראליים' – אמנם כאלה החיים בארץ ערבית, ושהקשר שלהם לארץ־ישראל נוצר באמצעות גננת. מצד אחד משתקף בדברי אגרון ניגוד בין הערבים־היהודים ליהודים הארץ־ישראליים: הערבים־היהודים הם יהודים שנראים ומדברים כמו ערבים, ואילו היהודים הארץ־ישראליים מדברים עברית, ולו גם עברית משעשעת הנובעת מן השילוב בין הרקע הערבי שלהם להשפעה הטובה של הגננת התל־אביבית. מצד אחר מסתבר שהניגוד אינו קיצוני, משום שהמעבר מזהות לזהות היה פשוט למדי, לפחות אצל ילדים בגיל הגן, ולפחות כפי שהצטייר בעיני מתבונן מארץ־ישראל, שבא אליה מפולין.

דבריו של אגרון מופיע ככל הידוע אחד האזכורים הראשונים של הצירוף 'ערבים יהודים' במאה העשרים. בשלב מוקדם זה עוד היה הצירוף חף מן המטען הטרגי של הסכסוך היהודי־הערבי העקוב מדם, וכוון לשתי תרבויות הניצבות זו לצד זו ולא דווקא זו לעומת זו. אין ספק שאגרון תפס את תרבותו שלו בתור תרבות נעלה מזו הערבית – אם כי גם הוא עצמו עבר שינוי או המרה בכך שוויתר על זהותו היהודית האירופית והמיר

1 מיכאל אביטבול ואחרים, תולדות היהודים בארצות האסלאם, ג, בעריכת שמואל אטינגר, ירושלים תשמ"ו, עמ' 60-61; יוסף טובי (עורך), יהודי תימן בעת החדשה, ירושלים תשמ"ד, עמ' 176-177.

אותה בזהות ארץ־ישראלית. אך דווקא מתוך תחושת העליונות של היהודי הציוני ממוצא אירופי הייתה האחרות של היהודי־הערבי מאיימת פחות. בסופה של המאה העשרים רוויית האלימות הפך הצירוף הזה למונח מטריד. המתח הכרוך ברכיב המאיים – הערביות – מועצם כאשר כוללים אותו במחיצה אחת עם הרכיב שאמור להיות מאוים ומתגונן – היהודיות. במונח מסוים מה שבעייתי בצירוף הזה, שהתהפך – מערבים־יהודים ליהודים־ערבים – הוא הביטול או הטשטוש של התזה בדבר האיום של הערבים על היהודים, בדבר הסכנה הערבית, שיש לה מקום מרכזי ומכונן בתחושת הזהות הישראלית, ובוודאי בזו המושפעת מן החוויה הצבאית המשותפת ליהודים ישראלים רבים.

למן סוף המאה העשרים השימוש במונח יהודים־ערבים בא פעמים רבות להציג אפשרות שנחסמה לכאורה בגלל הציונות. כך למשל בספרו של יהודה שנהב 'היהודים־הערבים: לאומיות, דת ואתניות'.² אחת המבשרות הראשונות של הרעיון הזה היא אלה שוחט, תלמידתו של אדוארד סעיד, במאמרה מעורר המחלוקת ורב ההשפעה 'מזרחים בישראל: הציונות מנקודת מבטם של קורבנותיה היהודים'.³ הצגה זו לא תמיד הביאה בחשבון את מהלך ההתפתחות של המונח ערביות, קודם כול בתוך החברות הערביות ואחר כך באופן שבו נקלט במערב ובישראל.

המונח ערבי הופיע לראשונה במאה התשיעית לפסה"נ בכתובת אשורית שהערבי תואר בה כנווד, מגדל גמלים בערבה של צפון חצי האי ערב. היוונים והרומאים כינו בשם ערבים את כל תושבי חצי האי ערב (Arabia)

2 יהודה שנהב, היהודים־הערבים: לאומיות דת ואתניות, תל־אביב תשס"ג.

3 אלה שוחט, 'מזרחים בישראל: הציונות מנקודת מבטם של קורבנותיה היהודים', הנ"ל, זכרונות אסורים: לקראת מחשבה רב־תרבותית, תל־אביב 2001, עמ' 140-205. המאמר נדפס לראשונה באנגלית בשנת 1988 בכתב־העת *Social Text*, כרך 19-20, ובעברית בקובץ המהפכה המזרחית, בעריכת ענבל פרלסון, ירושלים 1999, עמ' 11-63.

ואף את תושבי המדבר המזרחי של מצרים. במקורות היהודיים נזכרו ערבים בספרי המקרא המאוחרים וכן בתלמודים ובמדרשים. לאחר כיבושי האסלאם, במאה השביעית לסה"נ, שימש המונח ערבים להבחנה בין הכובשים שבאו מחצי האי ערב לבין העמים הכבושים. בעקבות כיבושי האסלאם הלכה והתפתחה באימפריה שכונו תרבות מגוונת, שנוצרה על ידי בני הדתות והלאומים השונים שחיו במרחב זה, אך קיבלה ביטוי וניסוח בשפה הערבית, ושמה לה את המסורת הערבית כאידאל. תרבות חדשה זו נתפסה כתרבות ערבית. בחלוף הזמן איבד מונח זה את משמעותו האתנית, וככל שהתמזגו הכובשים עם האוכלוסיות המקומיות, כן הצטמצם המונח ויחד לאותם חלקים באוכלוסייה שעדיין שימרו את אורח החיים המדברי והוסב בדרך כלל אל הברווים, לא אחת בנימת התנשאות וזלזול. כך השתמשו במונח ערבי העיליות המוסלמיות תושבות הערים, וכך השתמשו בו יהודים שחיו בערים אלו בקרבה חברתית ותרבותית גדולה אל הרוב המוסלמי. יהודים דוברי ערבית המשיכו לחיות כל העת בארצות האסלאם, גם לאחר עליית הקולוניאליזם המערבי בארצות אלו, אך הקהילות היהודיות שם איבדו את הרוב המספרי שלהן בעולם היהודי. ככל שהלכה והעמיקה האחיזה של אינטרסים מערביים קולוניאליסטיים בארצות אלו, כן גברה בקרב יהודים רבים הנטייה להזדהות עם המערב ועם תרבותו. למעשה רק במאה העשרים החל המערב לראות בכל דוברי הערבית קבוצה לאומית אחידה בעלת אינטרסים פוליטיים משותפים. עלייתה של הלאומיות הערבית נתקלה בתגובות מגוונות בקרב יהודי ארצות ערב, החל מהזדהות מלאה וכלה בהתרחקות וניתוק. צמיחתה של התנועה הציונית והקמת מדינת ישראל הוסיפו עוד נדבך למערכת הזהויות המורכבת של היהודים בארצות אלו.

בתמוז תשס"ז (יוני 2007) קיים מכון בן-צבי כנס שכותרתו 'יהודים, ערבים והמקף שביניהם: הפולמוס על הזהות המזרחית'. בכנס ביקשנו להפגיש גישות מגוונות

ולעתים סותרות לשאלת הזהות המזרחית ומשמעותה – גישות שונות הן ביסודותיהן התאורטיים והאידיאולוגיים הן בתכנים הנחקרים. לרוב עמדות קוטביות אלה אינן נפגשות ואין ביניהן דיאלוג, ושאלנו לשנות מצב זה ולהביא את הנושא הטעון לשיח אקדמי פתוח וביקורתי. בקובץ זה, שהוא חוברת משולשת מיוחדת של 'פעמים', מופיעים מאמרים המבוססים על הדברים בכנס ומאמרים נוספים. את הכנס פתח פרופ' שאול שקד, ונעל אותו המנחה פרופ' שמואל נח אייזנשטדט, שנכח בכל המושבים. דבריהם מובאים בפתח החוברת.

במאמר הראשון בקובץ מבקש ירון צור להבדיל בין המציאות ההיסטורית שהמונח יהודים-ערבים מכון אליה, לבין ההיסטוריה של התפתחות המושגים שביקשו להגדיר את היהודים יוצאי ארצות ערב כמכלול אחד. על סף העידן המודרני היו הקהילות היהודיות בארצות ערב שותפות לתרבויות הערביות כדיאלקטים האזוריים השונים – אך לא לתרבות הערבית הגבוהה, הספרותית, העל-אזורית. כמו כן לא התפתח מרחב תרבותי על-קהילתי ועל-אזורי של היהודים דוברי הדיאלקטים הערביים השונים. ברוב הקהילות לא השתנה מצב זה בתקופה המודרנית, משום שהן נכבשו על ידי אפשרויות של זהות ותרבות גבוהה שלא העמידו את הערבית במרכזן. על רקע זה לא נוצרה, גם לא בתקופה המודרנית, עילית יהודית על-אזורית כוללת שהגדירה את עצמה יהודית-ערבית. המאמצים להגדיר את יוצאי ארצות ערב באמצעות כינוי אחד (מזרחים, ספרדים ולאחרונה יהודים-ערבים) הם פרי המציאות הישראלית, הנטיות השונות של העיליות המעורבות בהם והנסיבות המתפתחות. פרופ' ירון צור מלמד בחוג לתולדות עם ישראל באוניברסיטת תל-אביב.

מאמרם של חנן חבר ויהודה שנהב מציג את המושג יהודים-ערבים, שהיה בשימוש בעבר בקרב יהודים יוצאי ערב, אבל נעלם מן הלקסיקון הפוליטי עם

הגיעם לישראל בשנות החמישים והשישים. המחברים עוקבים אחרי היעלמות המושג ואחרי התעוררותו מחדש בשיח בשנות התשעים, כשהוא נישא בעיקר על ידי דור שני של אינטלקטואלים מזרחים. חבר ושנהב מבחינים בין שתי פרשנויות שונות של המושג: סטרוקטורליסטית ופוסט-סטרוקטורליסטית. על פי הפרשנות הסטרוקטורליסטית, הצימוד יהודים-ערבים מבוסס על הבחנה בינארית הממקמת יהודים וערבים במיקומים אנטגוניסטיים, המוציאים זה את זה. הפרשנות הפוסט-סטרוקטורליסטית דוחה את הבינאריות הזאת ומציעה אפיסטמולוגיה היברידיית אשר מאפשרת תנועה דינמית בין יהודיות לערביות. המחברים מנסחים את ההבדל בין שתי הפרשנויות, מציגים אותן ככלים יוריסטיים להבנת המבנה התרבותי והפוליטי של השיח, ומבררים את הרלוונטיות שלהן למחשבה הפוליטית במזרח התיכון כיום.

פרופ' חנן חבר הוא ראש בית הספר לספרויות עתיקות וחדשות באוניברסיטה העברית בירושלים.
פרופ' יהודה שנהב מלמד בחוג לסוציולוגיה באוניברסיטת תל-אביב.

מאמרו של יצחק בצלאל עוסק בלבנטינים הראשונים ביישוב היהודי בתקופה העות'מאנית. בעשורים האחרונים של המאה התשע עשרה התפתחו ביישוב היהודי בארץ מספר תהליכים ששינו בהדרגה את פני החברה בו. היישוב הספרדי והיישוב האשכנזי, שכל אחד מהם היה מסוגר קודם לכן בתוך עצמו, התגונו: הספרדים התפצלו לעדות משנה, האשכנזים – לכוללים; ביפו ובחיפה התפתחו בין שתי העדות יחסים קרובים יותר מאשר במקומות אחרים; היישוב הציוני החדש הוסיף לגיוון היישובי; וגם החינוך הבת-רדתי שהחל להתפתח נגס במונוליתיות של הזהות העדתית. כתוצאה מכל אלה רבו הקשרים בין יחידים מעדות שונות, ורבתה הפעילות הציבורית שלא הייתה חד-עדתית. בתקופה זו החלו כמה משכילים, עסקנים ויזמים כלכליים לפעול

במרחב ציבורי רב עדתי ורב יישובי, וכיניהם נסים בכר, אליעזר בן־יהודה, חיים אמזלג, דוד ילין, היזמים ממשפחות מויאל ושלוש ביפו, בני משפחות עבו בצפת וואלירו וקוקיא בירושלים ועוד. רוב האישים האלה (אך לא כולם) היו דתיים, ורבנים נחשבים כמו יעקב מאיר ובן־ציון עוזיאל היו פעילים גם הם במרחב הציבורי שמחוץ לתחום הדת. משמעם של תהליכים אלה הוא התהוות רקע חברתי ותרבותי לזהות יהודית שאינה בהכרח חר־משמעית.

ד"ר יצחק בצלאל הוא העורך המייסד של 'פעמים'.

ראובן שניר בוחן במאמרו את סוגיית הזהות הערבית־יהודית בסיוע שני דגמים תאורטיים. האחד מניח קיום תוכן אוטונומי מהותני לכל זהות, ואחר רואה בזהות תגובה על גירוי חיצוני. המאמר, המבוסס על ההנחה שמלאכת כתיבת ההיסטוריה נגועה מעצם מהותה ביחסיות ובסובייקטיוויות, מנתח את תהליך התפוררות הזהות היהודית־הערבית במחצית השנייה של המאה העשרים. התפוררות הזהות הזאת נבעה הן מההתרחשויות הפוליטיות במזרח התיכון והן מן התמורות שחלו בתפיסת הזהות בעקבות תהליכי הגלובליזציה, שהרחיקו את בני האדם מן הזהויות המסורתיות ומאלו המיוצרות על ידי המנגנון המדינתי. המחבר גורס שכל זהות שאיננה ייחודית לסובייקט ולו בלבד, כפופה למערכת אילוצים ותכתיבים אתניים, חברתיים, דתיים, פוליטיים ותרבותיים. כתחליף למושג הזהות הוא מציע את רעיון הייחודיות, שהיא משותפת ואוניוורסלית רק במובן שכל אדם ניחן בה, אך היא מובחנת ונבדלת אצל כל סובייקט וסובייקט, ורק לו יש גישה אליה. כל מגמה המצדיקה הכפפת בני אדם ל'זהות' משותפת כלשהי עומדת אפוא בסתירה לייחודיותו של הסובייקט באשר הוא.

פרופ' ראובן שניר הוא דקן הפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת חיפה.

יוסף טובי מציע כי המתח בין יהודים לבין ערבים במדינת ישראל גואה בשנים האחרונות בעיקר בשל פעילותן של תנועות אסלאמיות פונדמנטליסטיות, שמקורן אינו בישראל אלא במאבק הכוחני על השלטון בארצות האסלאם. אך המתח בין יהודים לערבים נובע כמובן גם מסיבות כלכליות, תרבותיות ובעיקר פוליטיות. הפתרון לבעיות הכלכליות והפוליטיות נתון בידי גורמים מדיניים בארץ ומחוצה לה. מכל מקום דומה שניתן להקהות במידה מסוימת את המתח הדתי, הכלכלי, החברתי והפוליטי באמצעות הגורם התרבותי. התרבות הישראלית החדשה – שהתרחקה מאוד מן התרבות היהודית המסורתית – אינה יכולה לשמש מצע משותף לחיים עם הערבים במדינת ישראל, מאחר שהיא רחוקה מאוד גם מן התרבות הערבית, שלא חלו בה שינויים מהפכניים מקבילים. לעומת זאת המורשת של יהודי ספרד והמזרח מימי הביניים, שהצטיינה בפתוחות רבה כלפי התרבות הערבית-המוסלמית, יכולה למלא תפקיד זה.

יוסף טובי הוא פרופסור אמריטוס בחוג לספרות עברית והשוואתית באוניברסיטת חיפה.

כיצד הגיבו יהודי המזרח על תודעת העליונות האירופית, המונחת ביסוד השקפת העולם של יהודי אירופה ביחס לאחיהם שבמזרח? האם הסכימו יהודי המזרח כי הם נחותים מבחינה תרבותית? האם הייתה מצדם תגובת נגד כלשהי, שהביעה ביטחון עצמי מזרחי וביקורת כלפי יהודי אירופה? צבי זוהר מציג תגובת נגד כזאת, המופיעה ביצירה 'שארית הנחלה', פרי עטו של הרב ישראל משה חזן (1808-1863). בחיבור זה מתגלה הרב חזן כסנגור שופע ביטחון של השפה הערבית ומורשתה בכלל ושל התרבות היהודית-המזרחית בפרט. אגב כך הוא מבקר באופן נוקב היבטים חשובים של התרבות האירופית בת זמנו בכלל ומאפיינים תרבותיים בולטים של יהודי אירופה בפרט.

פרופ' צבי זוהר מלמד בפקולטה למשפטים ובפקולטה

למדעי היהדות באוניברסיטת בראילן, והוא עמית מחקר בכיר במכון שלום הרטמן בירושלים.

אחת הזהויות הממוקפות הבולטות בחברה הישראלית משנות השמונים של המאה העשרים היא החרדיות המזרחית. מונח זה, המבטא מלכתחילה חיבור בין שייכויות, נתפס במחקר היהדות המודרנית כאוקסימורני במהותו. חרדיות אינה נחשבת חלק בלתי נפרד מתולדות היהדות המזרחית. ההפך מכך. דתיותם של המזרחים נתפסת כמנוגדת למזג החרדי. נסים ליאון מבקש להתחקות אחר הבעייתיות העיונית והחברתית של החרדיות המזרחית. הוא מציג את קווי הדיון המחקרי המתמודד עם הבעייתיות העיונית של החרדיות המזרחית בניסיון לפתור בעייתיות זו ולתת לחרדיות המזרחית פשר ומקום. כמו כן הוא דן בבעייתיות החברתית ובדרך שבה המקף המחבר חרדיות ודתיות מזרחית הופך למהלך חברתי, מהלך המציב את החרדיות המזרחית בין הבנייתה כמהות דתית מובחנת ובין קיום בעל משמעות ביקורתית ומכאן גם פוליטית. ד"ר נסים ליאון מלמד במחלקה לסוציולוגיה באוניברסיטת בראילן.

מאמרו של יגאל בן-נון חושף את קיומו של זרם מתבולל בקרב האינטליגנצייה היהודית במרוקו, שביקש לבולל את היהודי כיחיד בחברה הערבית-המוסלמית אחרי שהארץ זכתה לעצמאותה. אחדים מראשי הזרם הזה הגדירו עצמם יהודים-ערבים, וחשו כי הם קודם כול מרוקנים ורק לאחר מכן יהודים. הם התנגדו לעצם קיומם של מוסדות יהודיים נפרדים, ראו במרוקו את מולדתם, וביקשו ליטול חלק פעיל בבנייתה אחרי סילוק הצרפתים. זרם זה, שזכה לפריחה מסוימת עד ראשית שנות השישים, התנתק בהדרגה מכלל הציבור היהודי, והלך ודעך עקב נסיבות חברתיות וחינוכיות במדינה הערבית-המוסלמית שהייתה נתונה ללחצים כול-ערביים וכול-אסלאמיים. ד"ר יגאל בן-נון מלמד באוניברסיטת פריז 8.

מאמרו של יאיר עדיאל עוסק בהיבטים תאורטיים ופוליטיים של מתן השם ושימורו, וזאת מתוך ביקורת על גישות סוציירבלשניות וגישות סטרוקטורליסטיות. המאמר מנתח את האופן שבו נדונה בישיבות מליאת האקדמיה ללשון עברית בשנים 1994-1995 הסוגיה כיצד יש להגות ולכתוב את השם פלסטין. מניתוח הדיונים עולים קשרים מובהקים, מורכבים, לעתים סותרים, בין עמדות לשוניות לעמדות פוליטיות. בנוסף המאמר מתחקה אחר האופן שבו חלחלה לתוככי הדיונים השאלה הבלתי נמנעת בדבר עצם קיומו של קשר בין הלשוני לפוליטי. שאלה זו ערערה את הבסיס לדיונים, והובילה אותם לקריסתם ולקטיעתם ללא הכרעה, כשהם שסועים בין הרצון המידי לנקוב בשם ובין הרצון לדחות את ההכרעה, כלומר את אותה פעולת שיום ממש. ניתוח הדיונים מלמד על מגבלות המחקר הבלשני, ולא פחות מכך על כוחו, תפקידו ויכולתו לייצר ולעצב את השיח האקדמי הפוליטי-הבלשני כיום.

יאיר עדיאל הוא תלמיד מחקר בחוג לספרות עברית, פולקלור ויידיש באוניברסיטה העברית בירושלים ומזכיר המערכת של 'פעמים'.

מאמרם של תמר הרמן ואפרים יערי-יוכטמן בוחן את דעת הקהל בישראל באשר לזהות המערבית ולזו המזרחית. ישראל ממוקמת גאוגרפית בלב המזרח התיכון, ואולם כפי שמראים סקרי דעת הקהל המוצגים ומנותחים במאמר, רוב הציבור הישראלי היהודי וחלק ניכר מהציבור הישראלי הערבי מעדיפים שישראל תשתלב במרחב האירופי-האמריקני, כלומר במערב. העדפה זו באה לידי ביטוי בשלושת התחומים שנבדקו: הפוליטי, הכלכלי והתרבותי. משתנים סוציודמוגרפיים, כגון מוצא עדתי, וכן עמדות פוליטיות בנוגע לתהליך השלום, כלומר מיקום המשיבים על הרצף שמאל-ימין מבחינה מדינית-ביטחונית, נמצאו חסרי השפעה סטטיסטית מובהקת על ההעדפה הפרו-מערבית הסוחפת הזאת, והיא נותרה יציבה ואף גברה במידה ידועה בעשור האחרון.

פרופ' תמר הרמן מלמדת במחלקה לסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת באוניברסיטה הפתוחה, והיא עמיתה בכירה במכון הישראלי לדמוקרטיה. אפרים יערי-יוכטמן הוא פרופסור אמריטוס בחוג לסוציולוגיה וראש תכנית אוונס לגישור ויישוב סכסוכים באוניברסיטת תל-אביב.

אמירה הס נולדה בבגדאד בשנת 1943, עלתה בשנת 1951 מעיראק למעברת יקנעם, וכיום היא חיה בירושלים. אחת החוויות המעצבות של שירתה היא ההגירה, אותו רגע שעליו העידה: 'גִּנְבְּתִי אֶז תִּינָקֶת רַפֵּת עֶבְרָה / אֶל תוֹךְ מְלִתְעוֹת אֵיזָה זְמַן'. הס החלה לפרסם שירה כשהייתה בת ארבעים ואחת, ועד כה ראו אור שישה ספרים שלה, אך שירתה כמעט לא נחקרה. אלמוג בהר פותח את עיונו בשירתה בקריאה צמודה בשיר הראשון בספר שיריה הראשון, 'אֲנִי אֲמִירָה / בֵּת סְלִימָה', השיר המכונן את עמדתה השירית ואת שפתה השירית, ובבחינה ראשונית של יחסה לפיצול מזרח-מערב וכן להוריה. הוא דן בקולות הנשיים ובקולות המזרחיים כפי שהם מעוצבים בשירתה של הס, במקומה של שנאה עצמית בשירתה, בשימוש שהיא עושה בסטראוטיפים, בדרך שבה היא מבנה את המיניות הנשית המזרחית ועוד. המחבר בוחן אף את התקבלות שירתה של הס ואת הסיבות לשוליותה היחסית עד כה. אלמוג בהר הוא תלמיד מחקר בחוג לספרות באוניברסיטת תל-אביב.

הביטויים הברורים ביותר להוויה היהודית-הערבית בישראל, שעברה תהליך מחיקה ממושך, ניכרים בשפה ובמוזיקה. אפילו כאשר קיימת רתיעה ברורה מכל זיהוי תוכני מהותני של מרכיבי המזרחיות, ניתן להבחין ברצון לשמר את אותם סממני זהות. הפתיחות התרבותית של המזרחים ושייכותם לתרבות הישראלית אינן אמורות להעלים את המקום האחר, אשר חוזר בתור זיכרון של תרבות ערבית שאליה השתייכו באופן פעיל בעבר. כנגד

זאת יש ניסיון להציב מחדש את אזורי החפיפה הרבים בין יהודים לערבים בתחומי השפה והמוזיקה, ולהגדיר את סדר היום הנפשי-התרבותי של המזרחים באמצעות מרחב ביניים מאתגר זה.

במקביל לתהליך ההתעוררות של המוזיקה הערבית בקרב מזרחים בישראל הופיעה הכתיבה הספרותית על אודות המוזיקה הערבית. יוחאי אופנהיימר קורא במאמרו 'יצירות ספרות אלה כניסיון להעצים את כוחה של הזהות היהודית-הערבית ולבחון את אפשרויותיה. ההיחלצות מגבולות התרבות הישראלית, שדחתה את התרבות הגלותית ובמיוחד את זו היהודית-הערבית, כרוכה לידם של סופרים ומשוררים רבים בהתחברות מחודשת לערביותם בתחום המוזיקה. ד"ר יוחאי אופנהיימר מלמד בחוג לספרות באוניברסיטת תל-אביב.

כדי לחבב את היצירה המוסרנית על ציבור הקוראים והמאזינים הלא-משכיל, שילבו רבים מרבני האימפריה העות'מאנית בחיבורים שכתבו בג'ודזמו דמויות מוכרות מן המקורות ומסיפורי עם ושמו בפי דמויות אלה דיאלוגים בשפת הדיבור היום-יומי. תופעה זו בולטת במיוחד בפירושו של רבי יצחק מאגריסו מקושטא (אסתאנכול) לספר ויקרא (1753) ולספר במדבר (1764), הנכללים ב'מעם לועז', סדרת פירושים לתנ"ך שיזם רבי יעקב כולי מקושטא בשנת 1730. דוד מ' בונים ומתת אדר-בונים מנתחים במאמרם את לשונם של שישה דיאלוגים מתוך שני ספריו של מאגריסו ומציגים את תכונותיה, ובהן דיבור ישיר, פירוט רב, עמימות, דרמטיות, דגש על רגשות, כוונות, משא ומתן מילולי ואמצעים נוספים המחיים את הדמויות המדברות ומעניקים לדיבורן טון, מבנים תחביריים ואוצר מילים המאפיינים דיבור יום-יומי. המאמר כולל גם דיון בשינויים שנעשו בלשון בהוצאות מאוחרות של חיבוריו של מאגריסו בערים שונות באימפריה העות'מאנית ובליוורנו כדי להתאימה לציבור הקוראים או המאזינים

המקומי ולשמר את אופייה הדיבורי. ששת הדיאלוגים מתוך ספריו של מאגריסו ווריאציות של דיאלוגים אלה, שיחברו אחרים, והמבליטות את תכונותיה המיוחדות של לשון הדיאלוגים של מאגריסו, מובאים בשלמותם בנספח.

פרופ' דוד מ' בוניס מלמד באוניברסיטה העברית בירושלים. ד"ר מתת אדר-בוניס מלמדת במחלקה לסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת באוניברסיטה הפתוחה.

רבים מהאיורים בחוברת זו לקוחים מפרויקטים של אמנים צעירים המתמודדים עם שאלת הזהות המזרחית. אנו מודים לאמנים על אדיבותם וכן למחלקות לתקשורת חזותית ולאמנות באקדמיה לאמנות בצלאל ולמחלקה לתקשורת חזותית בבית הספר הגבוה להנדסה ולעיצוב שנקר.

העורכים